Bartók tanár úr

RÉSZLET „A 48-56-OS ZONGORA" CÍMŰ REGÉNYBŐL

Aki nem tudja, tanítja, mondják. (Képzelhetni, mi lett volna, ha ezt otthon mondja Bartók, vagy Életrajzoló, akinek apja igazgató, anyja tanítónő volt. A szerk.) Bartók tudta, tanította is. De nem örömében. Már pozsonyi gimnázista korában is adott órákat. Ezek száma Pesten csak megszaporodott. Például Lukács József bankigazgató gyermekei, György (a későbbi marxista filozófus, a 1919-es kommün alatt népbiztos, aki belelövetett a székely hadosztályba gyávaság miatt), aki ekkor egy igen szemtelen 18 éves kamasz volt. Mici, a húga – akit Bartók igen helyesnek tartott –, óráin mindig jelen volt még valaki. Pedig volt vagy tíz szobájuk, ha nem több.

A kassza: Lukácsék 40 forint, Silberberg 16 forint, Surányi 10 forint, Singer Izidor 24 forint, Hatvany-Deutsch Károly, aki annyira élvezte a tanítást, hogy 3 forint helyett 5 forintot fizetett óránként. Mazurek Mici, a nagynénje, vagy a cseléd-lány jelenlétében. Volt két olyan tanítvány, aki 11 órakor délelőtt még pongyolában fogadta Bartókot, bizonyos Drakulicsék, akik az Angol Királynő szállodában laktak. Aztán jött Stein Manóné, később báró Haupt-Stummer Lipót lánya, itt is őrangyal ült a szobában; de Hűvös Ivánnál nem, neki sem felügyelője, sem esze, sem szorgalma nem volt.

A régi tanítványok, Grúberné Emma, Freund Etelka, Trofimov Helén, az Arányi lányok megmaradtak barátnak, de rendszeres tanításuk megszűnt. Volt olyan süket tanítvány is, aki nem értette meg, hogy mennyi a honorárium, bár a tanár úr kétszer is mondta.

De ezután jöttek csak az igazi nemszeretem idők, a pedagógiai börtönévek. Thomán, Bartók tanára az akadémián nyugdíjba ment (tisztes összeggel, nem úgy, mint ma), és a legtehetségesebb tanítványát ajánlotta maga helyett, az új Zeneakadémia Liszt Ferenc téri épületében. A 14-es szoba lett az övé. Bartók azért keresett pénzt, hogy komponálhasson, és nem fordítva. A tanításban nála a beszéd helyét az előjátszás foglalta el. A vezetési, dinamikai, tempóbeli hangsúlyokat megmutatta, és nem mondta.

Kevés tanítványa volt, úgy nyolctíz (míg a többi tanár harminc-negyvenet is vállalt), de ezekkel aztán alaposan foglakozott. Kedd-csütörtök-szombat háromtól hatig voltak hivatalosan órái, de volt, hogy este kilenckor is okította a tanítványt. Később, a rákoshegyi időkben, ezt a hétfő-kedd-szerda foglalta el.

Hogyan zajlott egy óra? Székely Júlia, a tanítványa és életrajzírója így emlékszik:

„Míg a növendék lámpalázával küzdve játszott, Bartók az íróasztalnál vagy a második (a rosszabbik Bösendorfer) zongora előtt ült, és figyelt. Az első ízben órára hozott anyagot megszakítás nélkül hallgatta végig. Csak ha a növendék betanulási hibát ejtett (hamis hang, téves ritmus), akkor állította meg. Utána egyetlen szó, megjegyzés nélkül maga játszotta végig ugyanazt a darabot a második zongorán. (...) Amikor a növendék másodszor hozta órára új anyagát, akkor már gyakran megállította. (Nemcsak soronként, taktusonként, de olykor még hangonként is újból és újból meg kellett ismételni mindent. (...) Emberi füllel alig észlelhető eltérések miatt képes volt fél órákig is vesztegelni egy-egy taktus mellett. A növendék elfáradt, ő soha."

A megformálás az igazi tehetség próbája, vallotta Bartók. Hát ő ezt szó szerint betartatta. A kottákba sokat jegyzett be, ceruzával. Sosem kérdezte egy növendéktől, hogy skálázik-e, ezt egyszerűen elvárta.

Beethovent úgy játszotta, mintha a szerző ült volna a zongoránál. Bartók tanára Thomán volt, Thománé Liszt, Liszté Czerny, Czernyé pedig Beethoven. Ilyen rövidre volt zárva a leszármazás. Egyetlen felvétel maradt meg erről a játékról, amikor Bartók és Szigeti New Yorkban lépett fel, valaki lakkra vette föl a Tolsztoj által épp rendkívül erős hatása miatt gyűlölt Kreutzer-szonátát. Ezt feljavították, kitisztították, és mikrobarázdás lemezre rögzítették, megmentve az utókornak a Bartók-féle Beethovent. Szenvedélyes előadását a kiélezett, lüktető ritmus jellemezte, amit iszonyatos fegyelemmel tartott féken. Aki szorgalmasan járt az óráira, valamennyi Beethoven-szonátát meghallhatta a tanár úr előadásában. A nagy Asz-dúr opus 110-et is, amit hangversenyen sosem játszott.

Bach műveinél csak végszükség esetén szabad pedálozni, tanította máskor. Ő csembalón vagy orgonán játszott.

A tanítványoknak hangszerelni is kellett némely zongoradarab szólamait. Chopint kivéve persze, ő teljesen a zongoráé volt. De például a g-moll balladát úgy kellett felépíteni, miként egy drámát.

Gyakran mondta:

Nem az előadó, a zeneszerző érzéseit kell közvetíteni. Akkor is, ha egy Paganini-Liszt-etűd megtanulásához több idő kellene, mint a pilótavizsgához. A zongorázás a legnehezebb sport.

Debussynél fel kellett függeszteni, amit a növendék eddig tanult. Rengeteg pedálhasználat, crescendo és decrescendo, dimidendo. Egymást ütő, impresszionista színek, leszorított hangsúlyok, a semmiből előbukkanó témák. A fény-árnyék helyett felülről, oldalról, alulról az arcba csapó bretagne-i zuhé, norvég jeges eső, magyar felhőszakadás. Ha mai magyar művet kért a növendék, Kodályt kapta. Volt, hogy valaki engedély nélkül Bartók-művet merészelt hozni órára. Bartóknak szeme se rebbent, de míg Beethovent vagy Kodályt kotta nélkül játszta, a sajátját szigorúan hangjegyírásból. Még a szemüvegét is feltette hozzá. A diák meg lapozhatott. Ha valamelyik nebuló odáig merészkedett, hogy megkérdezte tőle, a tanár úr mely művét hozhatná órára, a felelet az volt:

Gyermekeknek.

Ennél a darabnál a zárkózott tanár fölengedett, még a kompozíciót is hajlandó volt megváltoztatni, hogy könnyebbé tegye a hangformálást, miként Sz. J. feljegyezte. Olyan lett, mint egy gyermek, aki kedvenc játékszereit kapja kézbe. Örömmel, mosolyogva mutogatta őket.

Hogy Bartók, a tanár ugyanolyan magas szinten állt, mint a komponista és a pianista, azt a Mikrokozmosz darabjai mutatják, melyet kisebbik fia, Péter számára írt. Ezt a zongorapedagógiai remeklést ma már minden zeneiskolában tanítják.

Tanártársai ezért sem szerették, tartottak tőle, sikereiért irigyelték, és szívesen ki is gúnyolták a háta mögött. De ha végigment a folyosón! Még az is meghajolt előtte, aki át akart nézni rajta.

Egy kép, amely pontosan megragadt Sz. J. képzeletében; egy zongoravizsga a második emeleti tízes számú tanteremben:

„A terem közepén nagy Bösendorfer-zongora. Előtte, háttal az ablaknak a vizsgázó növendék halálos drukkban. Nem lát, de nagyobb baj, hogy nem is hall.

Ha mégis összeszedi magát kissé, a következőt látja: Tőle jobbra, körülbelül három-négy méternyire, a fal mellett hosszú, zöld posztóval leterített asztal, az ajtótól egészen a szárnyas ablakig.

Az asztal jobb végében kilenc férfi, kilenc tanár beszélget mosolyogva a fényben, derűsen, szemlátomást igen jó barátságban egymással. Szinte még hasonlítanak is egymásra. Az asztal másik végében az ajtó mellett, a jóval sötétebb részen ül Bartók tanár úr. Senki nem néz rá, senki nem szól hozzá. Jó négy méter választja el a többiektől. Bartók csak a vizsgázó tekintetét, vagy az ablakot nézi."

Huszonhét keserves évig, 1907-től 1934-ig tanított Bartók az Akadémián. Dohnányi mentette föl az óraadási kötelezettsége alól, és arra kötelezte, ami a hobbija volt: a népdalfelvételek feldolgozására.

A művelt elme jele, hogy foglalkozni képes egy gondolattal, anélkül, hogy elfogadná. Olvassák Arisztotelész Poétikáját!, mondta a kedvenc tanítványoknak. Persze diplomát kaphatnak anélkül is. Amerikában már mindenkinek van, ha hamburgersütésből, akkor abból. Nem teli agy kell, hanem nyitott.

Amit soha nem mondott ki: várt, már újra várt, hogy a sok pattanásos, csivitelő csitri közt megjelenjék egy érzelmesen szomorú. Nem olyan érzelemre vágyott, amilyennek a kispolgárok elképzelnek egy villámcsapást.

TEMESI FERENC

Szabados György őstudása

Nehezen ismertethető ma már az a botrány, amelyet Szabados György koncertje okozott 1972-ben az Erkel Színházban. De talán nem is a részletek a fontosak, hanem a lényeg: Szabados nemcsak hogy egy műsorban szerepelt a Benkó Dixieland Banddel, de közvetlenül utána. Melléfogás? Vagy provokáció a rendezők részéről? Ki tudja?

Az is lehet, hogy így próbálták lejáratni Szabadost, aki abban az évben már megnyerte San Sebastian Nemzetközi Jazzversenyének első díját free-jazz kategóriában. Nagy dolog volt ez a maga nemében, aligha hihető azonban, hogy Szabadost különösebben érdekelte volna. Nyilván nem a díjért ment a fesztiválra, hanem azért, hogy megmutasson valamit abból a zenei örökségből és felfogásból, amelyet képviselt, és amely nemcsak Bartók szellemével tartott alapvető rokonságot, de minden művészeti vagy filozófiai törekvéssel, spirituálisan létező akarattal, amely az emberi őstudást kereste. Az őstudást, vagyis azt az elveszett, de génjeinkben, reflexeinkben azért még halványan őrzött szellemi univerzumot, amely mindannyiunkat magnetizál egész életünkön át. Szabados e tudás forrását Belső-Ázsiában vélte megtalálni, hiszen számára ez egyben a magyarság őstudását, identitását jelentette.

Ha nem szentségtörés ilyet mondani, akkor a zene nem a lényeg, csak az eszköz volt számára ebben a keresésben. Ugyanígy keresi az ember őstudását az Art Ensemble Of Chicago nevű amerikai együttes, bár ők a tudás ősi forrását valahol Afrika közepén sejtik.

Hites tanúk szerint a botrány az Erkelben azért tört ki, mert a Benkó-féle zene könnyed, könnyen érthető improvizatív muzsika, Szabados viszont gyakran már átlépte a konvencionális értelemben vett zeneiség határát. Két évvel később mégis csak megjelent első hivatalos lemeze, Az esküvő. Félelmetes muzsika, nagyon erős bartóki-folklorisztikus hatásokkal. Ha már szóba jött a botrány: ugyanaz a Vajda Sándor basszusozott ezen a lemezen, aki egyébként a Benkó Dixieland oszlopos tagja volt. Szabados sok kritikát kapott azelőtt magától a „szakmától" és a sajtótól is, Az esküvő azonban a magyar dzsesszlemez kiadás egyik legsikeresebb – ha nem a legsikeresebb – lemeze lett. Valóban sok támadás érte. Egyszer bizalmasan elmesélte, hogy cigány muzsikusok figyelmeztették telefonon: ne hivatkozzon folyton a népzenére, mert a népzenét ők játszszák, a cigányok.

Az események titkos története 1956-ról szól. A szöveget maga Szabados írta, egy kitalált nyelven.

Nehéz eldönteni, hogy melyik Szabados-lemez a legszebb. Szabados 1955-ben kezdte zenei pályáját, tehát csak közel húsz év múlva kapott lemezfelvételi lehetőséget. Előtte csupán egyetlen kompozícióval, a B-A-C-H című darabjával lehetett jelen az egyik magyar dzsesszantológiában. Hosszú csend követte, majd Az esküvő, és megint a csend, amit csupán egyetlen felvétel tört meg, a Tánczene, amely az 1976-os pozsonyi dzsesszna-pok antológialemezén hallható.

Szabados játszott amerikai zenészekkel is, például az Art Ensemble egyik tagjával, a szaxofonos Roscoe Mitchellel, vagy a szintén szaxofonos és szintén amerikai Anthony Braxtonnal. Érdekes, hogy ezeken a lemezeken az amerikaiak saját magukat adják, de ettől nemhogy nem sérül Szabados zenei és filozófiai felfogása, hanem természetes módon egyesül az övékével, mintha igaza lenne Bartóknak, azaz mintha valóban létezne valamiféle zenei őstenger. Mégis Az esküvő tűnik a legszebbnek, a legértékesebbnek. Talán mert nagy áttörésnek számított a maga idejében. Sodró erejű, vad zene, amely azonban lecsendesítette a Szabadossal szembeni éles kritikákat. Egyébként számos lemeze született itthon 1990 után. Meglódult volna a pályafutása? Nem, töretlen volt az fejlődésében addig is. Csak éppen gerilla módon. Szabados ragaszkodott az úthoz, amit önmagának kijelölt. Tehette, hisz mindvégig orvosként dolgozott, egzisztenciálisan nem lehetett fenyegetni, letiltatása viszont a Szabados-féle jelenség túlreagálása lett volna. Igen, mert jelenséggé, iskolává vált, amit csinált. Számos követője lett: Dresch Mihály, Grencsó István, Borbély Mihály, s még hosszan lehetne sorolni a neveket...

Szabados nem volt megközelíthetetlen, afféle föld fölött járó muzsikus, még akkor sem, ha gyakran annak tűnt. Ő tudta, milyen földrajzi, politikai, társadalmi és szellemi környezetben él.

Még a Kádár-rendszer idején alkotta meg Az események titkos története című művét. Ez bevallottan 1956-ról szól. A kompozíció szövegét maga Szabados alkotta, egy általa kitalált nyelven. Valamikor a 2000-es évek elején újra előadta a darabot Kobzos Kiss Tamással, a Fonóban. És Kobzos azon a bizonyos titkos nyelven énekelt. Mert Szabados úgy gondolta, hogy még 2000 táján sem érkezett el az ideje annak, hogy saját szövegét „magyarra" fordíthassa.

A hetvenegy éves Szabados György nemrég elment közülünk. Adós maradt a fordítással. Úgy tűnik, csak nem akar eljönni az a bizonyos idő...

SINKOVICS FERENC